

Bilim ve İdeoloji : Tekniğin İktidarı

Adviye Erbay*

Abstract

As it is known science has a lot of definition. The most general one of them is that science is a unity of systematic knowledge. Without hesitation, here, it is talked about scientific knowledge. However, the question is that how knowledge as a product, is introduced intellectually by scientists. And, what are those thoughts prejudices and perceive of problem which consist this intellectual angel? Here, we see they expose in the diverse meanings of ideology. Terry Eagleton, in his book "ideology", describes the word of ideology with many different definitions. One of these definitions is that ideology is a belief or a set of beliefs, especially the political beliefs on which people parties, or countries base their action. By agreeing with his definition, it may be suggested that scientists have some ideas, prejudices and thinkings while they are producing scientific knowledge. Also, there could be done some inventions with their thinkings. In this regard, history shows a lot of examples of the former lines. Scientific view of modernism is largely set upon dominating over nature. Bacon claimed that to know means domination and he showed some idols which have been seen as obstacles to scientific thinking. Throughout the history of philosophy relation between science and ideology has been explained differently. One of them is that positivism brought

* Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü,
Öğr.Gör.Dr.

up science as an ideology in a dolition, they differentiated scientific and metaphysics in marxism and being scientific was based upon materialism. Hovewer, in the twentieth century. T.Kuhn related those scientific revolutions into those paradigm changes.When we look into the postmodern area we see religious beliefs and fortune telling as social values; in addition to science and scientific knowledge. Meanwhile, Feyerabend says that science has started to be taught as religion in the West. And Habermas, in his essay "Scence and Technology as Ideology, suggests that science and technique must turn into a ideology. Yet, we can easily see that religious methods give highly importance to technology. The power of technology speaks...

Özet

Bilimin birçok tanımı vardır.Bunlardan en genel olanı bilimin sistematik bilgiler bütünü olduğudur.Kuşkusuz burada sözkonusu olan bilimsel bilgidir. Ancak ürün olarak bilgi, süje(bilim adamı) tarafından nasıl bir düşünsel çerçevenin sonucu olarak ortaya konmaktadır? Bu düşünsel çerçeve ya da paradigmayı oluşturan düşünceler,önyargılar ve problem bilinci nedir? Bunların ideolojinin türlü onamları içinde ortaya çıktığını görüyoruz. T.Eagleton, İdeoloji adlı yapıtında, ideolojiyi farklı şekillerde tanımlamıştır;bulardan biri de ideolojinin "belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi" olduğudur. Bu tanımdan hareketle denebilir ki, bilim adamlarının da bilimsel bilgi üretirken sahip olduğu birtakım düşünceler,önyargılar ve kanaatler vardır. Hatta kimi zaman bunlardan yola çıkılarak buluş yapılabilmektedir. Bilim Tarihi,bu konuda örneklerle doludur. Ayrıca modernitenin bilim görüşü dikkate alındığında, bunun büyük ölçüde doğaya egemen olma fikri üzerine kurulduğu görülmektedir.. Felsefe Tarihinde bilim ve ideoloji ilişkisi çeşitli şekillerde tezahür etmiştir. Bunlardan biri de pozitivizmin bilimi ideoloji haline getirmesidir. Postmodern döneme bakıldığında ise bir değer olarak bilim ve bilimsel bilginin yanında inanca,fala, halk tababetine vb yer açıldığını görüyoruz.. Ayrıca Feyerabend Batı'da bilim eğitimini eleştirirken bilimin de din gibi öğretilmeye

başlandığını söylemektedir.Habermas ise, “İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim” adlı makalesinde, bizzat bilimin ve tekniğin ideolojiye dönüşmesi olgusunu vurgulamaktadır.Nitekim günümüzde dini yönetimlerin bile teknolojiye aşırı önem verdiğini görüyoruz. Artık teknoloji iktidardır..

Keywords:Science, scientist, scientific knowledge, ideology, metaphysics .

Anahtar Kelimeler:Bilim, bilim adamı, bilimsel bilgi, ideoloji, metafizik.

“Felsefe bütün bilimlerin anasıdır” diye bir söz vardır. Yani bütün bilimler zaman içinde felsefeden koparak bağımsız bir alan haline gelmişlerdir. Kuşkusuz insanın düşünme yetisini ve ona bağlı olarak bilme etkinliğini tarihlendirmek zordur. Ancak antropolojide bu konuda çeşitli teoriler vardır. Batılı tarihçiler felsefeyi “bilmek için bilmek” anlamında Antik Yunan’la başlatırlar. Felsefe Tarihine bakıldığında ilk büyük bilgin olarak yüzyıllarca Aristoteles adı anılmış, pek çok da felsefeci ve çığır çıkmıştır. Örneğin, doğa felsefecileri ya da ilk fizikçiler olarak bilinen düşünürler doğayı maddi ilkelerle açıklamaya çalışmışlardır.

Daha sonra sofistlerin de ilk insan felsefecileri olarak kabul edildiğini görüyoruz. Felsefedeki bu doğa felsefesi/insan felsefesi ayrımını bugünün doğa bilimleri ve sosyal bilimler ayrımına benzetmek mümkündür. Ancak bugünkü bilime temel oluşturan gelişmeler belirli bir birikimin sonucu olarak 16. ve 17.yy’da ortaya çıkmıştır. Modern felsefe, modernite de bazı düşünürlerde 1600-1900 arası olarak tarihlendirilir. 16. ve 17.yy, hem bilimsel devrimin hem de sanayileşmenin ortaya çıktığı zamandır. “Bilimsel devrim” ifadesiyle anlatılmak istenilen gelişme Orta ve Batı Avrupa’da gerçekleştirilen bilimsel atılımların toplamıdır. Kısaca ifade edilirse, 1543’te Copernicus’un Göksel Cisimlerin

Hareketleri Üzerine adlı ünlü yapıtı yayımlıyor, aynı yıl Vesalius'un anatomi üzerine resimli kitabı çıkıyor. 1609 ve 1618'de Kepler, gezegenlerin hareketlerini uzay ve zamanda betimleyen matematiksel yasaları buluyor. Yine 1610'dan sonra Galileo, atölyesinde geliştirdiği bir teleskopla gök cisimlerini inceliyor ve bu gözlemlerini kitap olarak yayımlıyor. 1632'de Newton Aristoteles fiziğinin ilkelerinin yanlışlığını kanıtlayan İki Yeni Bilim Üzerine adlı yapıtı yayımlıyor. Bu kitaplar eski yaklaşımların ortadan kalkmasında büyük rol oynuyor. Sonra Descartes ve Francis Bacon'ı görüyoruz(İnönü, 2005,14).

Bacon, 1620 yılında çıkan Novum Organum kitabında insanın bilgilenecek güç kazandığını vurguluyor ve yeni bilgilerin ancak gözlem ve deneylerden tümevarım yoluyla çıkarılabileceğini anlatıyor. Ve yeni bilimin felsefesini yapıyor. Bu kitapta söylediği bazı özdeyişler bütün bir moderniteye damgasını basıyor. Örneğin üçüncü özdeyişte

Bacon, "İnsan bilgisiyle insan gücü birbiriyle örtüşür" diyor. Bu ünlü sözü "Bilgi güçtür" diye yorumlanır. Daha geniş ifadeyle şunları söylüyor: "Çünkü neden belli değilse sonuç elde edilemez. Doğaya egemen olmak için ona itaat etmek gerekir ve gözlemde neden olarak görülen eylemde kural olur" (İnönü,2005.26).Bu fikirler, daha sonra "Bilmek egemen olmaktır" şeklinde yorumlanacak ve insan-merkezli bir düşünüş olarak bugün çevrecilerin de eleştirdiği şekliyle insanın doğaya egemen olmak adına onu mahvettiği şeklinde anlaşılacaktır...

Ancak konumuz açısından asıl önemi, yine Novum Organum'da insan zihninde birtakım idoller/putlar olduğu, bunları belirli boş dogmalar olarak bulunduğu ve nesnelere doğada buldukları haliyle hem farklılık taşıdığını hem de doğru düşünebilmek, bilim yapabilmek için bunlardan arınmak gerektiği üzerinde durmasıdır. İnsan zihnindeki bu dört idol şunlardır:

Birincisi soy idolleri, ikincisi mağara idolleri, üçüncüsü çarşı idolleri, dördüncüsü de tiyatro idolleridir (Bacon, 1999:15).

Bu idolleri kırabilmenin biricik çaresi gerçek bir tümevarım temeline dayanan kavramlar ve aksiyonlar oluşturmaktır (Bacon,1999:15).

Soy idolleri, insanın doğasında ve bizzat insanın soy veya ırkının doğasında vardır. Çünkü insan, anlamsız bir biçimde şeylerin ölçüsü olduğunu iddia eder, üstelik bununla da kalmaz, hem duyuların, hem zihnin bütün algılarının kaynağı olarak evreni değil, insanı gösterir. Bacon'a göre, insan zihni, kendi özelliklerini farklı nesnelere yansıtan aynalara benzer (Bacon, 1999: 16).

Mağara idolleri ise, her biri bireysel olan idollerdir. Çünkü herkes ya kendine özgü ve tek olan yaradılışından dolayı, ya eğitimi ve diğer kişilerle olan ilişkilerinden dolayı ve bireyin hayranlık ve saygı duyduğu kişilerin otoritelerinden dolayı, ya zihinde meydana getirilen farklı etkilerden dolayı önceden işgal edilmiş ve önceden yerleştirilmiş ya da düzenli ve sakin bir şekilde v.b. olduğu için tabiatın ışığını durduran ve bozan kendi bireysel mağarasına sahiptir(Bacon,1999:16).

Çarşı idollerine gelince, insanların birbirleriyle olan ticari ve toplumsal ilişkilerinden dolayı, karşılıklı ilişkilerden ve insanın insan topluluğu ile olan ilişkilerinden ortaya çıkarlar. Çünkü insanlar dil vasıtasıyla anlaşılır. Ama kelimeler, çoğunluğun istediği gibi biçimlenmiştir ve zihin için şaşırtıcı bir engel olan kelimelerin kötü ve uygunsuz yapılanması da zihinde ortaya çıkar. Bilgili insanlar, kendilerini korumak için bazı örneklerde tam bir çare olan, tanımlamalar ve açıklamalar yapmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Kelimeler, her şeyi karışıklığa iterek insanlığı boş ve sayısız tartışmaya ve yanlış sürüklediği için anlığı durmadan ve açıkça zorlar (Bacon,1999:16-17).

Tiyatro idolleri ise, insan zihnini kendine özgü felsefe sistemlerinin çeşitli dogmalarından sarmış olan idollerdir. Biz, kurgusal ve tiyatroyarı bir dünya yaratarak göz önüne serilen ve canlandırılan bir çok oyunda olduğu gibi, şimdiye kadar kabul edilen ve tasarımlanan felsefe sistemlerinin de tümüne önem verir ve gelenek, otoritelere güven duyma ve ihmal aracılığıyla kökleşmiş olan bilimlerin birçok ögesine de işaret ederiz v.s.(Bacon,1999:17).

İşte Bacon'ın bilimsel bilginin tek gerçek yöntemi olarak gördüğü tümevarım yönteminin gereği gibi kullanılmasını engelleyen, bilimi olanaksız kılan önyargılar, fikirler kümesi olan bu idoller ya da putlar, bilimin bazı fikirlerle çatışmasının örneği olarak bilim felsefesi tarihinde görülen ilk bilim ve ideoloji (fikirler kümesi olarak) zıtlığıdır.

Bilim Tarihi ve Felsefesinde başka bir kilometre taşı 19.yy' da Auguste Comte olmuştur. Comte'un pozitivist felsefesinde insan zihninin gelişiminde üç hal yarasından söz edilir Buna göre, teolojik, metafizik ve pozitif haller vardır. Bu üç hal yasası, tüm temel kavramlarımızın her birinin her bilgi branşımızın ardı ardına üç farklı teorik halden geçmesine dayanır. Yani insan zihni tüm araştırmalarında bu üç felsefe yapma yöntemini kullanır. Birincisi insan zihninin zorunlu hareket noktasıdır; üçüncüsü insan zihninin sabit ve belirgin halidir; ikincisi yalnızca bir geçişi teşkil eder (Comte,2001:31).

Buna göre, teolojik halde insan zihni evreni doğaüstü faktörlerle açıklamaya çalışır. Metafizik halde ise doğaüstü etkenlerin yerini soyut güçler alır. Son olarak, pozitif halde, mutlak kavramları elde etmenin olanaksızlığını kabul eden insan zihni, kendini, yalnızca iyi düzenlenmiş akıl yürütmenin ve gözlemin kullanımıyla, fenomenlerin gerçek yasalarını yani onların değişmez ard arda geliş benzeşim ilişkilerini keşfetmeye adanmak için, evrenin başlangıcını ve fenomenlerin asıl nedenlerini öğrenmeye çalışmaktan vazgeçer. Şu halde olguların açıklanması işi, özel

fenomenlerle kimi genel olgular arasındaki bu ilişkiden başka bir şey değildir. Her şey bir olgu sorusuna indirgenebilir. Pozitif felsefenin ilk büyük doğrudan sonucu, zihinsel işlevlerimizin gerçekleşmelerinde tabi oldukları yasaları ortaya koymak ve sonuç olarak gerçeğin araştırılmasına sağlam bir biçimde girişmek için uygun genel kuralları bilmektir. Comte'a göre, pozitif felsefe tüm fenomen kategorilerini yasalara indirgemeyi tamamladığı zaman evrensellik karakterini elde edecektir (Comte,2001:41).

Comte, olguları ve dolayısıyla bilimi ön plana çıkarmış ve bilimsel araştırmaların insanlığın hizmetine sunulması gerektiğini söylemiştir. Onda bir insanlık fikri ve giderek bir İnsanlık Dini fikri vardır ve buna ilerlemeye duyulan inanç eşlik eder. Böylece pozitivism, bilimciliği bir ideoloji haline getirmiştir.

19.yy' da gelişen bu pozitivist/bilimci anlayış Marxizm' de de vardır. Marxizm' de de bilimsel olan metafizik olanın karşıtıdır ve bilimselliğin temelinde de diyalektik ve tarihsel materyalizm vardır. Buna ek olarak gerçeklik ve nesnel bilginin olanağına duyulan bir inançtan söz edilebilir.

19.yyın bu görüş açısından 20.yyın Neo-pozitivist akımına atlırsak, burada da kendi ifadeleriyle "bilimsel dünya görüşü"nü egemen olduğunu görüyoruz. Metafiziğe yer bırakmayan ve materyalist görüşe yer açan bir anlayış.1929'da Viyana Çevresi tarafından formüle edilen bilimsel dünya görüşünün iki özelliği vardır. İlkin empirist ve pozitivisttir . Onlara göre bilgi yalnızca deneyden/tecrübeden gelir. İkincisi mantıksal analiz metodunu kullanır. Bilimsel çabanın hedefi birleşik bir bilim idealidir. Ve bu değerden bağımsız bilim anlayışı, bir rasyonalite, Batı rasyonalitesi ile eşitlenmektedir. Bu da modernitenin rasyonalitesidir. Yani bilimci ideoloji. Buradaki gelişme fikri de birikimsel olarak sürekli ilerleyen bir süreçtir.

20.yy' dan bazı bilim felsefecilerine bakıldığında (Popper, Lakatos, Feyerabend) temelde bilim ve rasyonaliteden bir dünya görüşü/ideoloji anladıkları görülmektedir. Bilim, insanın gerçekleştirdiği sanat, felsefe gibi etkinliklerden biridir ve bunlardan yalnızca bilimin bilgisinin “nesnel”, “kesin doğru”, “asıl ulaşılabilecek” bilgi diye görülemeyeceği, çünkü bu etkinliklerin sonucu ortaya konan bilgilerin de nesnellüğünün söz konusu olduğu ve insan yaşamında ayrı işlevleri olduğu, bu bilgilerin tümünün de insan için gerekli olduğu görüşü egemendir(Güzel,1994).

Özellikle Feyerabend, bilimin de bir ideoloji olduğunu, 20.yy' da bilimin Batı'da, Ortaçağ'da din nasıl öğretiliyorsa öyle öğretildiğini söylemektedir (Feyerabend, 1987:47).Feyerabend'a göre, bilim birçok gelenekten biridir.Yine 20.yy ortalarında başka bir bilim adamı ve felsefecisi olan Thomas Kuhn'un da Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı eserinde bilimsel devrimlerin bazı yaklaşım (paradigma) değişimleri olduğunu ve bilimsel bilginin sıçramalı bir şekilde ilerlediğini söylediğini görüyoruz. Bilim adamları da birtakım paradigmlar çerçevesinde problemleri çözmeye çalışmaktadır ve olgular kuramdan bağımsız değildir.

Böylece Terry Eagleton'ın İdeoloji adlı yapıtında da belirttiği gibi, “belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi” olarak ideoloji, bilim adamlarının da sahip olduğu bir şeydir ve ürün olarak bilgi, bilim adamı (süje) tarafından belirli bir yaklaşım içinde ortaya konmaktadır. Bu da bir bilme etkinliği sonucu ürün olarak ortaya konan bilginin nesnellığı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Felsefede nesnellığı olanaklı gören ya da görmeyen anlayışlar da vardır. Ancak belirli bir anlamda nesnel bilgi olmasaydı, bugünkü anlamda bilim ve teknolojinin de olmaması gerekirdi. Nitekim günümüzde teknoloji dendiği zaman ürün kadar bilgiden de söz edilmektedir.

Zamanımızın önde gelen düşünürlerinden Jürgen Habermas da İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim adlı makalesinde

bizzat bilim ve teknolojinin bir ideoloji haline geldiğini vurgulamaktadır. Burada Habermas'ın çıkış noktası hem rasyonalite kavramıdır, hem de Frankfurt Okulu düşünürlerinden 1968 kuşağının da fikir babalarından olan Herbert Marcuse'dir.

Marcuse'nin bilim ve teknolojinin rasyonalitenin tarihsel olarak a priori olarak yapılaştığı, "kendisinin sadece teknolojiyle değil, teknoloji olarak sürdürdüğü", insanın özgür olmama durumunun teknik aygıt itaat etme biçimine büründüğü iddiası onun Tek-Boyutlu İnsan adlı kitabında yer alır. Bu kitapta Marcuse, ileri endüstri toplumunun ideolojisini ele almaktadır. Buna göre endüstri toplumlarında insanlar kendilerini metalarında bulmaktadırlar.Öte yandan, Marcuse, kalkınmış ve kalkınmakta olan endüstri toplumlarının hükümetlerinin de kendilerini ancak endüstri uygarlığının elindeki teknik, bilimsel, düzeneksel üretkenliği devinime geçirmede, örgütlemeye ve kullanmada başarılı oldukları zaman sürdürebildiklerini ve güvenlik altında tutabildiklerini söylemektedir.

Zamanımıza baktığımızda teknolojinin çeşitlendiğini, iletişim teknolojileri, savunma(askeri) teknolojisi, nükleer teknoloji, nanoteknoloji, biyoteknoloji, gen teknolojisi gibi alanların ayrılaştığını görüyoruz. Bugün bir toplumun gelişmişlik düzeyi büyük ölçüde ürettiği ve sahip olduğu teknolojiyle belirleniyor. Bu, siyasi ve ekonomik olarak da böyle. Teknoloji güç anlamına geliyor. Devletlerin ya da sistemlerin ve onların ideolojilerinin güç kazanmasının aracı teknoloji ve teknolojik üstünlük.

70'li yıllarda iki-kutuplu dünya düzeninde üzerinde bol bol spekülasyon yapılan ve insanlığın yok oluşun sınırında yaşadığı şeklindeki nükleer tehlike bugün başka boyutlarda varlığını sürdürüyor.Ayrıca bir yandan küreselleşme ve bilgi toplumu söylemi hız kaybederken teknolojinin gereksinimi olan enerji sorunları yanında çevre sorunlarının ulaştığı boyutlar da çağımızın bir sorunu olarak kendini gösteriyor.

Ülkemize bakıldığında bizim teknolojinin üreticisi değil, belirli bir düzeyde kullanıcısı/tüketicisi olduğumuz görülüyor. Bizde de giderek alabildiğine maddi bir kültürün ve tüketimin egemen olduğu aşkar. Ama üretmediğimiz ölçüde bağımlılığımız artıyor.

Sonuç olarak denebilir ki, günümüzde, ürün olarak teknoloji, bilimin, bilimsel bilginin, bilimsel düşüncenin önüne geçmiştir. Bilimsel bilgi bir yandan sıradanlaşmış, bir yandan da ticarileşmiştir. Lyotard, Postmodern Durum adlı yapıtında bilginin nasıl ticarileştiğini anlatır.

Öte yandan teknolojinin kendisinden doğduğu bilim, bilimsel bilgi göz ardı edilmekte ve teknolojik ürünler adeta onun temelindeki bilgiden bağımsızlaşarak birer ticari metaya dönüşmekte, insanlar bunlara tapmaktadır. Bugün, ideolojisi ne olursa olsun, bütün ülkeler yüksek teknolojiyi elinde bulundurmak istemekte ve bunu gerek sistemlerini gerek ekonomilerini korumak adına istemektedirler. Hem devletler, hem de bireyler açısından iktidar olan artık teknolojidir. Ayrıca postmodern düşünürlerin bilimsel bilginin değerini azalttıkları ve onun üstün konumu yıktıkları görülmektedir.

Kaynaklar:

- 1) Bacon, Francis; Novum Organum, Çev. Sema Önal Akbaş; Doruk Yay., 1999.
- 2)Comte, Auguste; Pozitif Felsefe Kursları, Çev. Erkan Ataçay, Sosyal Yay.,2001.
- 3)Feyerabend, Paul K.; “Toplum, Bilime Karşı Nasıl Korunmalı?”, Çev. Ömer Marda, Gergedan Dergisi, 1997.
- 4)Güzel, Cemal; Karl Popper, Imre Lakatos ve Paul Feyerabend’da Bilim Kavramı ve Rasyonaliteler Sorunu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ü., Ankara,1994.
- 5)Habermas, Jürgen; ‘İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim, Çev.Mustafa Tüzel, YKY Cogito Dizisi, 1993.
- 6)İnönü, Erdal; Bilim Konuşmaları, TÜBİTAK Yayını, 2001.